

ÖNSÖZ

Bu araştırmanın verileri Sosyal Antropoloji Bölümü IV. sınıf öğrencileri tarafından Marmara Bölgesi'nden Bilecik, Ege Bölgesi'nden Denizli, Kütahya, Uşak illerine bağlı olan köylerde yaşayan kişilerle konuşularak toplanmıştır. Çalışma, 1997-98 ve 1998-99 öğretim yıllarını kapsar. Bu çalışmadan varılmak istenen nokta, köy hayatını tüm yönleriyle araştırmak ve en doğru bilgiyi sunmaktır.

Çalışma kapsam olarak Türkiye Kültür Haritası Projesi'nin bir parçası olarak seçilen köylerdeki ekonomik ve kültürel hayatı içerir. Bu tez, bu amaca hizmetle, Kütahya ili, Hisarcık ilçesine bağlı Hamamköy köyünde yapılan saha araştırmasını aktarmaktadır.

RENAN REJİN MİTRANI

1999

GİRİŞ

Antropoloji teorilerini doğrulamaya ya da geçersiz kılmaya yetecek kadar sağlıklı veriyi nasıl elde edebiliriz? Bu tür veriyi toplamaya yönelik araştırmaların karşısına şu temel sorun dikilir: Bir kültürün üyeleri çok farklı başka bir kültürün üyeleriyle karşılaşınca anlaşmakta güçlük çekerler.

Son yüz yıl içinde geliştirilen katılarak gözlem yöntemi sayesinde, bugün başka toplumların yaşayışlarıyla ilgili çok daha net bir görüşe sahibiz. Bu yöntemi kullanırken araştırmacı bir toplumla beraber yaşayıp gündelik uğraşlarını gözlemleyerek grubun dünyaya bakışını öğrenir ve davranış biçimlerine ilk elden tanık olur. Başka bir kültürle böyle bir kaynaşma, kendimizinki dışındaki grupların sadece sosyolojik soyutlamalar olarak değil, karmaşık bir yapı içinde yaşayan gerçek toplumlar olarak da görülmesini sağlar.

Bir toplumu yakından kavrayabilmek için bir antropoloğun o toplumla birkaç gün ya da haftadan daha fazla zaman geçirmesi gerekir. Bir toplum içinde bir yıllık sistematik araştırmadan, onlarla kendi dillerinde iletişim kurmadan, ve hayatlarını mümkün olduğunca paylaşmadan sonra bile, bir antropolog onların hayat tarzını ancak takdir etmeye ve anlamaya başlıyordur. Ama bu, kültürün ne olduğunu anlamaya ve toplumlarla ilgili durağan ve önyargısal görüşlerden uzaklaşmaya başlamanın tek yoludur. (Howard 1989:44-45)

Bizim çalışmamız da aynı amacı güderek gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, mülakat uygulama, katılarak gözlem gibi teknikler kullanılmıştır. Ek olarak fotoğraf çekilerek köyün o günkü durumu görsel olarak belgelenmiştir. Köyde 60 F1 hane başkanı erkek, 57 F2 hane başkanı eşi kadın, 35 F4 hane başkanı erkek kısa mülakatı olmak üzere toplam 95 haneyle mülakat yapılmıştır. Ayrıca ilçeye bağlı köylerin muhtarlarıyla da mülakat yapılmıştır. F1 mülakatı uygulanan haneler tesadüfi örneklem seçimi (Random) tablosu kullanılarak belirlenmiştir. F1 mülakat formunda, demografik yapı, evlilik, mesken, göç, ekonomi, kanaat ve tutumlar başlıklı bölümler yer almıştır. F2 mülakat formu ise demografik yapı, evlilik, doğum, sünnet, beslenme, sağlık-temizlik, ekonomi, kanaat ve tutumlar adlı bölümlerden oluşmuştur.

Çalışma, Kütahya ilinin, Hisarcık ilçesine bağlı Hamamköy köyünde; 12 Ağustos 1998 -25 Ağustos 1998 tarihleri arasında Renan Mitrani ve Eylem Yaral tarafından yapılmıştır. Sahadan bilgi toplama ve bilgilerin kodlanarak bilgisayara girilmesi aşamaları ortak olarak yürütülmüş; tablo aşamasına gelindiğinde bilgiler iki ayrı tez oluşturulacak şekilde sınıflandırılmıştır. Elinizde bulunan bu tez F1 hane başkanı erkeklerden alınan bilgiler doğrultusunda demografik yapı, evlilik, mesken, göç, ekonomi,kannat ve tutumlar konularını kapsar. Buna ek olarak köyde doğumdan ölüme sosyal organizasyondan kısaca bahsedilmiştir. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için Eylem Yaral'ın 1999 tarihli bitirme tezine başvurulabilir.

Bu çalışmanın bilimsel nitelik taşıma amacını taşıdığı düşünülürse öncelikle bilim-sosyal bilim tanımını vermek daha sonra da bir sosyal bilim olan antropolojiyi insan ve kültür kavramlarıyla birlikte açıklamak yerinde olacaktır.

BİLİM-SOSYAL BİLİM

Bilim, insanoğlunun soru sormasıyla başlamıştır. Üzerinde yaşadığımız dünya ve evren hakkında sorulan geçerli sorulara verilen güvenilir cevaplardan *doğa bilimleri*; insanoğlunun kendisiyle ilgili geçerli sorulara verdiği güvenilir cevaplardan ise *sosyal- beşeri bilimler* doğmuştur. Bilimlerin gelişmesinde cevaplandırılması mümkün sorular az değiştiği halde, güvenilir cevaplar sürekli değişmektedir. (Güvenç 1994:19)

İnsanların doğaları, birbirleriyle ve manevi güçlerle ilişkileri, yarattıkları ve içinde yaşadıkları toplum üzerinde çalışma yapabilecekleri düşüncesi, en az yazılı tarih kadar eskidir. Ayrıca kuşaktan kuşağa kulaktan aktarılıp tarihin bir aşamasında yazıya geçirilmiş sözlü bilgeli de unutulmamalıdır.

Bilim görüşü iki varsayıma dayanarak kurulmuştur. Bunlardan birincisi, geçmiş ile gelecek arasında simetri öngören, neredeyse teolojik diyebileceğimiz Newton modelidir. İkinci varsayımsa doğa ile insanlar, madde ile akıl, fiziksel dünya ile sosyal manevi dünya arasında köklü ayrımlar bulunduğunu öngören Kartezyen Dualizmi' dir. (Gulbenkian Komisyonu 1996:12)

Buradan yola çıkarak bilim, zamanla bilgiler kümesi ya da bilgilerin birikimi şeklinde tanımlanmıştır. Ancak, böyle bir tanım, her türlü bilginin birikimini içerdiğinden, ya da bilimsel bilgiyle bilimsel olmayanı ayırmadığından yetersizdir. Çünkü; bilim, gelişigüzel, düzensiz ve bölükpörçük bilgilerin bir toplamı olmayıp; tam tersine aralarında ussal ve olgusal bağların kurulduğu birbirleriyle ilişkili bir bütünlüğü içeren bilgilerin birikimini ifade etmektedir.

Her sistemleştirilmiş bilgiler topluluğu bilim değildir. Bunların bilim olabilmesi için somut bir gerçekliği, yani zaman ve yer bakımından belirli olan, ampirik olarak denenmesi olanaklı olguları kavraması gereklidir. Bilimin kullandığı kavramların da somut bir gerçekliğe sahip olması, gözlem ve deneyle kavranabilecek olguları dile getirmesi zorunludur. Kısacası, bir bilgiler topluluğunun ya da kümesinin bilim niteliğini taşıması için herşeyden önce konusunun, deneysel, gözlenebilir bir varlık alanını içermesi ve bu konu üzerinde üretilmiş sistemli ve düzenli bilgilerin birikiminden oluşması gerekmektedir.

Bilime bilim olma kimliğini kazandıran önemli bir özelliği de bilgi birikiminden yararlanarak kendi konusunda geleceğe yönelik çıkarımlar yapabilmesidir. Bir başka deyişle, bilim sadece insanın içinde yaşadığı alemin anlaşılmasını sağlamakla sınırlı kalmamakta; buna ek olarak bu alemin ve onun sınırlarını oluşturan yaşamın ve doğanın denetlenmesini insanoğluna sağlayarak "çıkarımcı" işlevini de görmektedir. İster doğa bilimleri; isterse toplum bilimleri olsun bilimin tek amaacı gerçeği bulmaktır.

Bilim, başlıca üç aşamadan geçerek sonul amacına ulaşmaktadır. **İlk aşamasında**, konusuna giren olguların gözlem ve deneylere dayanarak çevresini ve sınırlarını belirlemekte ve bunları tanımlayarak sınırlandırmaktadır. Burada olay ve nesnelere analiz edilerek tanımlamaları ve dökümü yapılmakta ve bir tür durum saptaması ile işe başlanmaktadır. **İkinci aşamada** ise bilim, önceki aşamada tanımladığı olgular arasında nedensellik ilişkileri kurmakta ve bu ilişkileri gözlem ve deneylerle sınavıp gerçekleyerek açıklamaktadır. **Son aşamada**, konusuna giren olaylar arasında farklı deneylerde gerçekleşen ilişkileri bir dizi genellemeler, yasalar ve kuramlar şeklinde ifade etmekte ve bunlardan hareket ederek gelecekle ilgili çıkarımlarda bulunmaktadır.

Bilimin, yasalara ve kuramlara dayanarak, gelecekle ilgili çıkarımlarda bulunması, onu salt bilimsel bir duyum aracı, işe yaramayan bir uğraşı olmaktan çıkarmakta; tam tersine insanlara ve insan topluluklarına yaşamlarını ve doğayı denetleme olanağını veren ve böylelikle pratik yararlar sağlayan sistemli bilgiler kümesi konumuna getirmektedir. (Güven 1996:2-4)

Bugün sosyal bilimler, modern dünyaya ait bir girişimdir. Ancak sosyal- beşeri bilimler yavaş gelişmiştir. Bunun nedeni, bilimsel verilerle geleneksel değerler, yaygın inançlar ve törelerin çoğu zaman birbirine ters düşmesidir. İnançlara uymayan bulgular, belgeler ve bilgiler kabul edilmemiş, hatta reddedilmiştir. Bu türden bilgilerle uğraşanlar, onları yayan ve kullananlar kovuşturılmaya uğramış, sürülenler, inançları uğruna hayatlarını kaybedenler olmuştur. Ortaçağ tarihi bu tutuma örnek teşkil eden olaylarla doludur. Gene de bilimlerin konusu, bir zamanlar büyücülerin çözmeye çalıştığı; skolastik düşüncenin ise yok saydığı konulardan oluşsa da bunların bir

bölümünün bugün çözülmüş olması çağdaş bilimlerin bir başarısı olarak nitelendirilebilir.

Sosyal bilimler geniş bir ailedir. Tarih, biyoloji, sosyoloji, arkeoloji, psikoloji ve ekonomi; ekoloji, eğitim ve linguistik; politika, insan felsefesi ve teoloji; etnoloji, fiziksel ve sosyal antropoloji bu ailenin tümünü değilse de ana dallarını teşkil ederler. (Güvenç 1994:19-20)

Amacımız, antropolojik bir saha araştırmasını aktarmak olduğundan; ilk önce antropoloji bilimi üzerinde durulacaktır.

ANTROPOLOJİ

Antropoloji, insanın ilgili olduğu, yaptığı herşeyi, nerede olursa olsun yaşamış ya da yaşayan bütün insan ırklarını inceleyen bilim dalıdır. (Wells 1994:9)

Antropoloji terimi iki yunanca kelimeden türetilmiştir:anthropos yani "insan"ve logos "bilim ya da inceleme"anlamındaki sözcük. (Saran 1989:141)

Antropolojinin konusu insan, toplum ve kültürdür. Antropoloji, bu geniş çerçeveye giren herşeyle değil; belli sorunlarla ilgilenir ve onların cevaplarını araştırır.

- 1) İnsanlar ve toplumlar neden birbirlerine benziyorlar?
- 2) İnsanlar ve toplumlar neden birbirlerine benzemiyorlar?
- 3) İnsanlar ve toplumlar neden ve nasıl değişiyorlar?

Antropolojinin amacı bu tür sorulara geçerli, doğru ve evrensel cevaplar arayıp bulmaktır. İnsan ırklarının neden birbirlerine benzediğini veya benzemediğini, ırkların neden ve nasıl değiştiğini açıklayan bilgiler antropolojidir. (Güvenç 1994:67)

Antropoloji temelde, insan ve onun kültürlerini ele alan belki en kapsamlı bilim dalıdır.Ancak, insanı ve onun kültürlerini inceleme alanında tek değildir. Biyoloji de insanı inceler. Anatomi, hem insanın kendi fizik yapısını hem de onun karşısındaki diğer hayvanların fizik yapısını inceler. İnsanın davranışı, aralarında psikoloji, sosyoloji ve tarihin de yer aldığı bilimler tarafından ele alınır. Ancak antropoloji, biyolojik ve sosyal bilimlerin yaklaşımlarını birleştirebilen tek bilimdir. Onun temel uğraş alanları bir yandan hayvanlar aleminin bir üyesi olarak insanın araştırılması; diğer yandan toplumun bir üyesi olarak insan davranışlarının araştırılmasıdır. Aynı zamanda antropolog, ilgi alanına giren çağdaş insan toplulukları ve uygarlıklar arasındaki karşılaştırmalarla önemli noktaları ortaya çıkarır. Uygarlık (ya da antropologların adlandırdığı gibi kültür) merkezlerinin karşılaştırmalı araştırmaları, toprağa yerleşik birçok insan gurubu arasında seçkinleşmiş kültürlerde ortaya çıkan farklılıklar ve benzerlikler üzerinde odaklanır. Böylece bu karşılaştırmalı araştırmaların amacı, insan insan toplumlarını kültürlerin oluşumunu ve gelişimini yöneten ilkeleri yada yasaları bulup ortaya çıkarmaktır.

İnsanın hayvanlar dünyasındaki biricikliği bu türdeki araştırmalardan açıkça görülebilir. Hayvanlarla akrabalığını su götürmez bir biçimde kanıtlayan vücut yapısıyla ilgili pek çok benzerliklere karşın, insan, tamamı hayvanlar dünyasındaki en

yakın akrabasında bile bütünüyle bulunmayan belli bedensel özelliklere sahiptir. (Beals- Hoijer 1991:11-12)

İnsan, bilim diliyle homo sapiens, bir dile (lisana) sahip olan, kavramlar üzerinde düşünebilme yeteneğiyle donanmış, yaşayan tek yaratıktır. Homo Sapiens'in sözcük anlamı, akıllı yaratık olup kuşkusuz dünya yaratıkları içinde en ilginç ve yaratma gücü en güçlü olanıdır. (Saran 1989:9)

İnsanın hayvanlar alemindeki üstünlüğünü en iyi şekilde davranış alanında değerlendirebiliriz. İnsanın varolduğu herhangi bir yerde, kültürün ne kadar basit olursa olsun; aletleri, gereçleri, besin sağlamada kullandığı az çok karmaşık teknikleri, gelişigüzel işbölümünü, bir sosyal ve politik örgütlenmeyi, dinsel inançlar ve ritüeller sistemini, konuşma dili aracılığıyla diğer insanlarla iletişim yeteneğini buluruz. Onun bütün bu kültürel nitelikleri diğer hayvanlar arasında yoktur. Antropologların kültür diye adlandırdıkları sürekli ilerleyen ve gelişen davranış modelleri yalnız insanoğluna özgüdür.

Julian Huxley'in de belirttiği gibi bu özellikler içinde en önemli olan, insanın kültür adı altında geliştirdiği yetenektir. Bu yetenek, biyolojik değişimler için uzun bir döneme gerek kalmadan insanın yeni koşullara uyumuna izin veren ve onu bir yığın çevresel engellerden kurtaran, tümüyle yeni bir uyum mekanizması olarak ortaya çıkar. İnsan, fiziksel güçlerini nasıl genişletip ona eklemeler yapacağını ve gereksinimlerini karşılamak için çevresini nasıl yeniden şekillendireceğini keşfetmiştir.

İnsanın, yeryüzünün herhangi bir yerinde yaşayabilme özgürlüğüne sahip olması, onun fiziksel yapısını, davranışını ve kültürünün köklü bir biçimde etkilemiştir. (Beals-Hoijer 1991:13-14) Böylece antropoloji için kısaca, tüm insan ırklarının ve yakın primat akrabalarının incelenmesidir diyebiliriz. (Saran 1989: 141)

Antropolojiyi, fiziki ya da biyolojik antropoloji ve sosyal kültürel antropoloji olmak üzere iki büyük bölüme ayırabiliriz. Bu bölümlerden birincisi, insanın fizik yapısının ve davranışının evrimi, eskinin ve günümüz insan topluluklarının birbirlerinden farklı biyolojik özellikleriyle ilgilenen biyolojik antropolojidir.

Biyolojik antropoloji, insanın fizik yapısını karşılaştırmalı olarak inceler. Fiziksel antropologlar, insanın kökenini, fiziksel özelliklerini, çeşitli fizik özelliklerinin farklılık ve benzerlikleriyle bu özelliklerin evrimini, çeşitli insan gruplarında farklılaşma nedenlerini anlamaya ve açıklamaya çalışırlar. (Saran 1989:22)

Fizik antropoloji, ilk dönemlerinde iskeletler, yaşayan insan toplulukları ve insanın yakın akrabaları üzerinde giderek standartlaştırılmış ölçümler ve morfolojik gözlemlerle bir dereceye kadar basit istatistik analizlerin uygulanışını içermiştir. Boylar, kafatası, vücut ölçüleri ölçülmüş ve toplumlar sınıflandırılmış ya da değişimin karmaşık dizilişine doğru eğilimli ortalamaların temeli üzerine oturmuş tamamen açık, çeşitli kriterlere göre tiplendirilmiştir. Bugün, özel sorunlarla ilgilenen biyolojik antropolog, yoğun bir biçimde moleküler biyoloji, hemoglobin araştırması, grup genetiğinin karmaşık matematiği gibi sorunlara dayanmaktadır. (Beals-Hoijer 1991: 16-17)

Fizik antropologlar için gerekli yeteneklerin artan çeşitliliği ve karmaşıklığı, araştırmaları farklı bölümlere ayırmıştır. Bu bölümlerden birincisi, tarih öncesi insanların kemiklerini, dişlerini ve gövdelerinin başka bölümlerini inceleyen, fosiller üzerinde çalıştıklarından bazı uzmanlarca “insan paleontologları”da denilen evrimleşme sürecini araştıran bölümdür. (Braidwood 1995:1-2)

İkinci bölümde yine fiziksel antropoloji alanında özel bir dal olarak gelişen primatoloji primat grubunun anatomisini karşılaştırmalı olarak ele alan ve insanlarla primatların (yüksek maymunlar) ve maymunların arasındaki anatomik ilişkileri, benzerlik ve farklılıkları saptamaya çalışan bölümdür. (Saran1989:22)

Sosyal ve kültürel antropoloji, insan toplumlarını ve kültürlerini araştıran bölümdür. Sosyal ve kültürel antropologlar, günümüzün birbirinden oldukça farklı toplumlarıyla ve kültürleriyle, özetle, ilkel ya da uygar olsun tüm insanların nasıl yaşadığını araştırır. (Beals-Hoijer 1991: 9) İlkel sıfatını biz burada biyolojik değil kültürel anlamda kullanmaktayız.En kaba tanımıyla ilkel kültürler: yazısı olmayan, teknolojik başarı düzeyi bize göre düşük olan, toplumun büyük kentler ya da uluslar yerine ancak küçük klan ve kabileler düzeyinde örgütlenmiş bulunduğu, sosyal ilişkilerin aile ve hane düzeyinde yoğunlaştığı, iş ve toplum yaşamında bireysel uzmanlaşmanın

sınırlı görüldüğü toplumlardır. Ancak, insan sosyal bir varlıktır ve insan bilimin bu dalları insanların üyesi buldukları toplumların birbirine karşı nasıl davrandığını, nasıl örgütlü ilişkiler kurdukları gibi konuları araştırır. (Wells1994:10)

Bu bölüm de kendi içinde iki ana dala ayrılır. Bunlardan biri, toplumların ve kültürlerin tarihini ve tarih öncesini araştıran *arkeoloji* bilimidir. (Beals-Hoijer 1991: 20) Arkeoloji, tarih öncesi (prehistorik) devirleri kendisine konu almış ve bu devirlerin sırasını, süresini ve maddi kültürün bu devirlerdeki durumunu ve gelişimini incelemeyi amaç edinmiştir. Bazı uzmanlara göre arkeoloji, kültürel antropolojinin bir dalı olarak insan davranışlarını, onun bıraktığı maddesel kalıntıları inceleyerek betimlemeye çalışır. Maddesel kültürün coğrafi dağılımı, çeşitli sanatların birbirine yakınlığı ve ilişkileri, modern insanın ve eski insanların maddeleşmiş kültürleri arasındaki ilişki, insanın çevresini kontrol edebilmesini sağlayan eylemleri ve birbirleriyle ilişkileri teknolojinin ve arkeolojinin etnolojik açıdan ele alınışıdır.

Etnoloji, arkeolojinin bittiği yerde başlar. Etnolojistler, insan davranışlarını gözleyerek hatta deneyerek inceledikleri grupların kültürlerini anlamaya çalışırlar. Büyük ölçüde karşılaştırmalı bir çalışma niteliğinde olan etnoloji, etnografların tek bir kültürü ayrıntılı olarak incelemelerinden elde edilen verileri kullanır.

(Saran 1989: 142-143)

Etnoloji, tarihsel bir yaklaşımla bir halkın tarihinde özellikle o halkın, diğer halklarla temasının olup olmadığını, farklılık ve benzerliklerin nedenlerini bulmaya çalışır. Hem günümüzün hem de geçmişin insan kültürlerinin geniş kapsamlı karşılaştırmalı incelemeleri insan uygarlıklarının biçim olarak değişmesi ve bugün izlediğimiz karmaşık farklılaşma süreçlerini açıklamada yardımcı olabilir. Son yıllarda etnologlar ve sosyal antropologlar dikkatlerini toplumdaki bireylerin rolüne ve kültürel gelenekle ilişkili olarak kişilik gelişmesine yöneltmişlerdir. Bu tür araştırmalar genelleme niteliğindedir. Kişiliğin doğası ve gelişmesi, karakter, gençlerin eğitimi ve sosyal kontrolle ilgili sorunlar üzerinde de yeni ufuklar açar. (Beals- Hoijer 1991:23-24)

Etnolojiyle beraber çalışan sosyal antropologların temelde inceleme alanı toplumsal olgudur. Toplumsal olgu denildiğinde genelde şunlar kastedilir: sosyal örgütlenme, evlilik örf ve adetleri, ekonomik ve siyasal örgüt, yasalar, ahlaksal amaçlar, inanç sistemi, din, dil ve dille düşüncenin ilişkileri vs. (Saran 1989:143)

Sosyal ve kültürel antropolojinin bir önemli yönü de dil antropolojisidir. Dil antropoloji, hem dillerin belirli gruplarının tarihini ya da tarih öncesini hem de bugün konuşulan dilleri inceler. (Beals- Hoijer 1991:23)

Bazı linguistler, insanoğlunun ilk lisanının ne olabileceği konusuna eğilerek haberleşme sisteminin nasıl geliştiği konusunuanlamaya çalışmışlar; diğerleri modern lisanları inceleyerek insan davranışlarının dilde nasıl kodlandığını ve gramer biçiminin bir diğerinden nasıl farklı olduğunu saptamaya çalışmışlardır. Bir diğer grup ise dil incelemeleri yoluyla insan zihninin yapısını ve işleyişini anlamaya yönelmiştir. Dil ile kültür arasındaki ilişki son derece karmaşıktır. İlk olarak dilin, kültür sonucu olduğu söylenebilir. Öte yandan dil, tüm kültürün bir parçasıdır. (Saran 1989: 142) Bir antropolog, bir halkın diliyle kültürünün diğer yönleriyle arasındaki karşılıklı ilişkilerin çoğuyla ilgilenir. Böylece, halkın bir gurubu tarafından konuşulan dilin, o gurubun statüsü, ya da sosyal sınıfıyla ilgili durumlarını, dinsel ritler ve seramonilerde kullanılan dilbilimsel sembollerin, sıradan günlük konuşmadan farklı oluşunu; bir dilin değişen sözcük ve deyim varlığının, onu kullanan halkın değişen kültürüne yansıma biçimlerini; dilin bir kuşaktan diğerine aktarılma süreçleri ve bu süreçlerin art arda gelen kuşaklara inançların, ideal ve geleneklerin aktarılmasına nasıl yardım ettiği konularını inceleyebilir. (Beals- Hoijer 1991:24)

Antropoloji, pek çok disiplinin sentezi olup, insanın yaptığı ve yarattığı kültürü anlamaya ve bunun bağlı olduğu ilkeleri belirlemeye yönelik bir çalışma alanıdır. Herhangi bir grupta ilgili antropolojik araştırmalar, o gurubun yaşantısını ve kültürünü bize ayrıntılarıyla vereceğinden toplum hayatında ve toplumlar arasında ortaya çıkan sorunu anlamaya ve belkide çözümlenmeye yardımcı olabilir. (Saran 1989:143-144)

ANTROPOLOJİNİN DİĞER BİLİMLERLE İLİŞKİLERİ

Bugün antropoloji pek çok bilim dalıyla ilişki içindedir. Antropoloji, biyolojik antropoloji aracılığıyla doğrudan anatomi, fizyoloji, embriyoloji ve genetik bilim alanlarıyla ilişkilidir.

Antropoloji, beşeri bilimler (tarih, edebiyat, sanat, müzik) arasında eşit önemde bir bağ var olup; bunlar içinde etnoloji, arkeoloji ve dilbilim gibi bilim dalları insanlığın kültürlerini anlamak ve değerlendirmekle ilgilenirler. Antropoloji, yaygın biçimde

sosyal bir bilim olarak kabul edildiğinden, temelde sosyoloji, psikoloji, coğrafya, ekonomi ve siyaset bilimleri ile doğrudan ilişki içerisindedir.

İnsanın ve onun kültürlerinin yaşının saptanması ancak jeolojinin bir kronolojiyi ya da bir zaman dizgesini ortaya koyabilmesiyle mümkün olabilmiştir. Aynı şekilde insanın doğası ve diğer hayvanlarla ilişkisi anlaşılmadan önce paleantoloji ve zooloji sağlam bir temele oturtulmuştur. Diğer bilimlerle olan bu bağ, hem biyolojik antropoloji hem de arkeoloji için geçerlidir ve gerçekte bütün bilimlerin ilgilendiği ortak sorunların çözümünde artan bir işbirliği vardır. (Beals-Hoijer 1991:27)

Bu artan işbirliği sayesinde günümüz antropologları toplumsal ve kültürel araştırmalarını bugünkü Meksika, Güney Amerika, Güneydoğu Asya'nın köy toplumlarını ve hatta Avrupa, Asya, Afrika ve Amerika'nın şehir toplumlarını içerecek biçimde genişletmişlerdir. (Beals-Hoijer 1991:10)

İnsanoğlu dünya yüzünde gözüktüğünden bu yana, kendisini merak eden, nereden gelip nereye gittiğini ve davranışlarının nedenini bilmeyi isteyen bir canlıdır. O halde şimdi insan, insanların bir araya gelerek oluşturdukları toplum ve kültür kavramları açıklanmaya çalışılacaktır.

İNSAN VE KÜLTÜR

Dünyanın neresinde olursa olsun, her insan belli bir gurubun üyesi olarak doğar, yaşar. Sayısal açıdan ister küçük ister büyük olsun bütün toplulukların ortak özelliği, insanların tek başlarına değil birlikte yaşamalarının gerekliliğidir.

Birarada yaşayan insan gruplarına "toplum" adı verilir. İnsanın önde gelen özelliği, tek başına yaşayan bir varlık olmamasıdır. Ancak antropolojide kullanılan toplum sözcüğünün anlamı insanların sürüler halinde birarada bulunması demek değildir. İnsan gruplarında "toplumsal yapı" adı verilmiş bir özellik ön plandadır. Bu kavramla, toplulukların, aileler, kabileler, uluslar olarak birimlere ayrılmış olduklarını, bu birimlerin belli bir yapıda bütünleştiklerini, birimler arasında oldukça açık biçimde tanımlanmış ilişkiler bulunduğunu anlarız. (Wells 1994:85)

İnsanoğlu dünya yüzüne ebeveynden aktarılan çeşitli potansiyelle yüklü olarak gelir ve içine doğduğu çevre bu potansiyeli şekillendirir. İnsanoğlunun çevresi ise antropologların dilinde 'kültür' olarak adlandırılır. (Saran 1989:129)

Kültür sözcüğü cultura'dan gelir. İlk kez Voltaire, culture sözcüğünü, insan zekasının oluşumu, gelişimi anlamında kullanmıştır. Etnolog G. Klemm ise culture sözcüğünü uygarlık ve kültürel evrim karşılığında kullandı. Antropoloji biliminde kullanılan ilk bilimsel kültür tanımını İngiliz antropoloğu Tylor vermiştir. (Güvenç 1994:96)

E.B. Tylor, kültürü bir toplumun üyesi olarak insanoğlunun kazandığı bilgi, inançlar, sanat, ahlak, yasalar, görenekler ve tüm öteki beceriyle alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütünü olarak tanımlanmıştır. Buna göre, günlük yaşantımızda bizleri sarıp kuşatan, toplumu oluşturan kişilerden kazandığımız becerilerimiz, inanç ve davranışlarımız kültürün kapsamına girmektedir. (Wells 1994:43)

Ralp Linton'un tanımı ise şöyledir:"Kültür, öğrenilmiş davranışlar ve bu davranışların sonuçlarından oluşan bileşimdir. Onu oluşturan öğeler belli bir toplumun üyelerince paylaşılır ve aktarılır". (Tezcan 1993:13)

K. Marx'a göre, kültür, doğanın yarattıklarına karşılık insanoğlunun yarattığı herşeydir. (Güvenç 1994:96)

Lowie, kültürü, "sosyal gelenekler bütünü" olarak tanımlar. Bu tanımlara göre; sosyal ve toplum sözcükleri odaklaşan bir öneme sahiptirler. Buradan hareketle diyebiliriz ki;

toplum olmadan kültür olamaz ve fert olmadan da toplum olamaz. Ancak şunu da belirtmek gerekecektir; hiçbir toplum kültürden yoksun değildir.

Kültür, lisanı, bilgiyi, inançları, adetleri, sanatı, teknolojiyi ve kuralları bünyesinde toplar. (Saran 1989:29)

Özetlenirse, kültür sözcüğünün dört ayrı anlamda kullanıldığı görülür.

- 1) Bilim alanındaki kültür: uygarlık
- 2) Beşeri alandaki kültür: eğitim sürecinin ürünüdür.
- 3) Estetik alandaki kültür: güzel sanatlardır.
- 4) Maddi (teknolojik) ve biyolojik alandaki kültür: üretme, tarım, ekin, çoğaltma ve yetiştirmedir. (Güvenç 1994:97)

Bilimsel alanda kültür, "uygarlık ya da belli bir toplumun uygarlığı" anlamındadır. Bu tanımdan yola çıkan antropologlar, kültür kavramının her yönüne ağırlık veren şu noktalara değinmişlerdir:

Sosyal miras ve gelenekler birliği olarak kültür, varlığımızın yapısını belirleyen, sosyal bir süreçle öğrendiğimiz uygulama ve inançların, maddi ve manevi öğelerin birliğidir.

Hayat biçimi olarak kültür, bir grubun yaşama biçimidir.

İdealler, değerler ve davranışlar olarak kültür, sosyal-kültürel evrendeki açık seçik eylemlerin ve araçların ortaya koyduğu, değerler ve kurallar, bunların etkileşim ve ilişkileri, bütünleşmiş ve bütünleşmemiş gruplardır.

Çevreye uyum olarak kültür, insanların yaşam koşullarına uyumlarının toplamıdır.

Eğitim olarak kültür, toplumsal olarak öğrenilen ve aynı yoldan yeni kuşaklara aşılana davranış kalıplarıdır.

Oluşum ve köken olarak kültür, yaşam çevresinin insan yapısı olan kesimidir.

Düşünüş olarak kültür, belli düşünceler sistemidir.

Simge olarak kültür, maddi öğelerin, davranışların, düşünce ve duyguların, simgelerden oluşan bir örgütlenmesidir. (Güvenç 1994:100)

Kültürün bazı belirgin özellikleri:

1. Kültür öğrenilir.
2. Kültür tarihidir ve süreklidir.
3. Kültür toplumsaldır.
4. Kültür ideal ya da idealleşmiş kuramlar sistemidir.

5. Kùltür ihtiyaçları karşılayıcı ve doyum sağlayıcıdır.
6. Kùltür sùrekli deęişim içindedir.
7. Kùltür bütùnleřtiricidir.
8. Kùltür bir soyutlamadır. (Güvenç 1994:101-104)

KÙLTÜR KAVRAMININ SINIRLARI VE ALTKÙLTÜR

Kùltür kavramının coğrafya haritalarına benzemeyen bir yanı, onun sınırlarındaki belirsizliktir. En azından, kavramın sınırları, ulusun siyasal sınırlarıyla çakışık değildir. Kimine göre, kùltür kavramı, birçok ùlkeyi içine alabildiği (batı kùltürü, tarım kùltürü) gibi, bir ùlkenin milli sınırları içinde çok sayıda farklı kùltür bölgeleri (alt-kùltür) bulunabilir. Ayrıca bir ùlke, kullanılan sınıflama ölçütlerine göre tarih, coğrafya, dil, din, töre, ekonomi ve siyaset bakımından farklı kùltür çemberlerine girebilir.

Steward,(1948)'ın yerleşme kuramına göre, her yerleşme (üretim) biriminin kendine özgü kültürel özellikleri vardır. Aynı yöntemle çözümlenecek olursa büyük bir kent yerleşmesinin farklı semt ve mahallelerinde bile farklı kültürel özellikler bulunur. Milli sınırlar içindeki bu farklı birimlere ve sentezlere de **alt-kùltür** adı verilir.

Alt-kùltürler bazı kültürel özellikleriyle birbirlerinden ayrılıp; farklı sentezlere yönelirler. Kalkınma ve modernleşme çabaları ulusal sınırlar içindeki farklı alt-kùltürleri milli bir senteze doğru götürürken, kalkınmanın sebep olduğu nüfus hareketleri, kentleşme, endüstrileşme, tabakalaşma ve sınıflaşma eğilimleri kültürel bilimlerin sınırlarını sürekli olarak değiştirir, birleştirir ve ayırır.

(Güvenç 1994: 110-112)

Özetle, kùltür kavramının sınırları en küçük bir köy yerleşmesinden milli bir ùlkenin üyesi bulunduğu geniş birlikleri içine alacak bölgelere kadar değişebildiğinden; antropolojinin köy toplumlarına bakışı ve bu toplumlara inceleme yöntemi üzerinde durulacaktır.

KÖY TOPLUMLARI VE ANTROPOLOJİK BAKIŞ AÇISI

Toplumlar varlıklarını, kendilerini oluşturan bireylerin davranış ve tutumlarının karşılıklı örgütlenmesine ve uyumuna borçludurlar.

İnsanın hayatı, çeşitli yerlerde ve son derece değişik biçimlerde ortaya çıkan zengin ve karmaşık grup hayatıdır. Sosyal bilimler de değişik açılardan bu karmaşık hayat düzeninin iç yapısını anlamaya ve açıklamaya çalışırlar. Linton'un da dediği gibi toplumların üyelerinin ortak bir kültüre sahip olmaları, onlara, üyelerinin asgari bir uyumsuzluk ve dayanışma içinde yaşama ve çalışma imkanını verir.

(Erdentuğ 1972:5)

Kuşku yok ki grup içinde yaşayan fertlerin birbirleriyle devamlı ilişkileri ve bu ilişkiler içinde ortaya çıkan davranışları ve bu davranışların standardize olmuş modelleri sosyal bilimlerin alanı içinde özel bir öneme sahiptir. Grup hayatının düzenli bir şekilde akıp gitmesini sağlayan bu sayısız davranış kalıpları, adetler, örfler ve kurumlar olarak bilinir. Bunlar toplumdaki farklı olduğu gibi aynı toplumun değişik kısımları arasında da farklılık gösterebilir. Böylece, aynı toplumun kırsak bölgesiyle kentsel bölgeleri arasında adet, örf ve kurumlar bakımından büyük farklar olabilir. (Saran 1989:1)

Modern çağların önemli bilimsel gelişmelerinden biri olan "kültür" gerçeğinin tanınması; diğer deyişle her toplumun kendine özgü bir kültüre sahip olduğu bilincine varılması önemli bazı sonuçları da beraberinde getirmiştir.

Değişik kültürleri anlamak, kendi davranış ve düşüncelerimizi etkilemiş ve böylece bir çok problemin de ancak toplumların birbirlerinin kültürlerini tanımakla çözümleneceği anlaşılmıştır. (Erdentuğ 1972:6) Sosyal bilimlerin kolları arasında sağlıklı bir koordinasyon kurulunca her ilimin konusu belirli bir hale gelmiş, buna ilave olarak da antropoloji, kendine özgü bir yöntem vesahası içine aldığı konulara özel bir bakış açısı geliştirmiştir.

Sosyal ilimler alanında antropolojinin diğer kollarının başyılışı gibi sosyal antropoloji de 19. yüzyılın ortalarında Darwin ile başlamış ve uzun bir süre metodolojisine Darwin'in görüşü hakim olmuştur. 19. yüzyılın sonlarına doğru, konusunu dünyadaki

mevcut ilkel toplumlardan seçen sosyal antropolojinin ana kaygısı insan toplumunun evrimini izleyebilmektir. Yöntemi, tarihin ve o yıllarda gelişen diğer sosyal ilimlerin yöntemine paralel olup; insan toplumlarının basit formlardan daha karmaşık modern toplumlara doğru nasıl geliştiğini izlemeye yönelmiştir. Böylece, 19. yüzyılın sonlarına kadar sosyal antropoloji diğer sosyal ilimlerde olduğu gibi insan toplumunun bir organizma olduğu inancıyla canlıların tabii olduğu kanunlara ve kurallara toplumun da uyduğunu ispatlama yolundaydı. 19.yüzyıl yazarları, genellikle çeşitli toplumların kültürlerinden değil; "kültürden" bahsederler. Din, totemizm, aile, evlilik gibi kurumları soyut bir düzeyde incelerdi. Ancak, bu teorisyenlerin yanında A.C.Haddon, W.H.Rivers ve Boas gibi sahada çalışanlar belirli grupların kültürlerini incelemeye yönelmişler; Radcliffe Brown, Malinowski gibi arkadan gelen sosyal antropologlar ise uzak, egzotik bölgelerde yaşayan ilkel grupların kültür yapılarını, aile, akrabalık, din ve ekonomik sistemlerini incelemek suretiyle belirli gruplara ait kültür yapılarını tanımaya çalışmışlardır. Sahada çalışan bu antropologlar, küçük, kendi kendine yeten, ilkel grupların kültürlerinin birbirine sıkıca bağlı ve ilişkili parçalardan oluştuğunu; ancak bu parçaların birbirleriyle fonksiyonel bir ilişki içinde bir bütün teşkil ettiğini de ortaya koymuşlardır. Böylece küçük bir toplumun kültür yapısını fonksiyonel bir bütün olarak incelemek, antropologların araştırma modeli olmuş, saha araştırmacıları dünyanın dört bucağına yayılmışlar; çeşitli ilkel ve izole olmuş grupların yaşama tarzlarını ve hayat tecrübelerini onlarla birlikte yaşayarak incelemişlerdir.

Sosyal antropologlar, aralarında fonksiyonel sosyo-kültürel ilişkiler bulunan herhangi bir grubun kültür yapısını incelemeye yönelebilerlerdi. İncelenen grup, büyük bir toplumun içinde olan ve kendilerine has sosyo-kültürel ilişkiler geliştirmiş küçük bir grup da olabilirdi. Ancak; antropolog, kendilerine has bir yaşama düzenine sahip herhangi bir etnik grubu incelediği sırada ilkel ve izole küçük gruplara baktığı açıdan bakarak bu küçük grupların "yaşama düzenini" anlamaya çalışırken; kendisine yardımcı olacak bazı temel kavramları kullanacaktır.

Sosyal antropoloji, eğer insan toplumlarını ve kültürlerini inceleyen bir bilim dalı olarak geliyecekse ilkel toplumların kültür yapılarından daha karmaşık, ileri medeniyet seviyesine erişmiş, büyük grupların da kültür dokularını inceleyecektir. Bugün modern antropoloji, kültürle ilgili hemen her konuyu çalışma alanı içine almıştır. Bir medeniyetin ya da milli bir devletin parçası olan herhangi bir cemmatin incelenmesi ise uzun süreden beri antropolojinin konusudur. Antropolojinin genişleyen ilgi alanı içinde özel bir önem taşıyan kırsal bölge toplumları yani ziraatçi gruplardır. Dünyanın

belirli yerlerinde şehirlerin ve endüstrinin gelişmiş ve şehir hayatının temel yaşama düzeni haline gelmiş olmasına rağmen, dünya nüfusunun genelde büyük bir kısmı kırsal bölgelerde yaşamakta, temel uğraşları da tarım ve hayvancılık olarak tanımlanmaktadır. Bu tür toplumlarda, diğer bütün sosyal gruplar, gıda ve bir kısım gelirleri yönünden ziraatçı ve hayvancı gruplara bağılıdır. Bütün bu nedenlerle, kırsal bölgelerin yaşama düzeni modern antropolojinin ilgilendiği bir konudur. Kırsal bölge nüfusu, büyük ve karmaşık toplumların bir parçasıdır. Eric R. Wolf'un da işaret ettiği gibi herhangi bir köy toplumunun düzeni incelenirken, bu küçük toplumun dışındaki güçlerin toplum yaşantısını nasıl etkilediğini ve köyün bu dış etkilere nasıl tepki gösterdiğini de hesaba katmak gerekecektir. (Saran 1989:3-10)

Köy, zaman boyutu içerisinde belli bir yerde yaşamakta olan, belli kültürel, sosyal kurumlara, kuvvetli bir dayanışma duygusuna sahip örgütlenmiş bir toplum olarak tanımlanır. Köy, tarihsel gelişimi içinde, belli bir mekanda yaşayan, diğer yerleşme birimleriyle uzak ve yakın ilişkileri bulunan, tek başına var olmayan ve ait olduğu bütünün fonksiyonel bir parçası olarak tanımlanmaktadır. (Emiroğlu 1975:233)

Son yıllarda köy toplumlarıyla yapılan çeşitli araştırmaların ortaya çıkardığı ilginç bir gerçek de bu küçük grupların birbirinden son derece farklı oluşlarıdır.

Köy çalışmalarının sayılarının artması ve dolayısıyla bizi genel kavramlara ulaştıracak verileri toplama gayreti hiç kuşkusuz bilimsel yöntemin gereğidir. Karşılaştırmalı çalışmalar, daima benzerlikleri ve farklılıkları bünyesi içinde toplar ve bunlar olmaksızın yapılacak genellemeler hiçbir değer taşımazlar. Günümüzün köy toplumları bir uçta endüstriyel şehir yaşamının sürdüğü, öbür uçta tarımsal yaşamın bulunduğu büyük karmaşık toplumun bir parçasıdır. Karmaşık toplum yaşantısı, devamlı ve kesintisiz bir yaşam sürecidir. Bu yaşam sürecinin bir parçası olan köy toplumları incelenirken; bütünü gözden kaçırmamak, köy toplumunun dış dünya ile sosyal ilişkilerini incelemenin dışında tutmamak gerekir. Köy kültürü ile ilgili etnografik çalışmalar genellikle uzun bir süre sahada yapılan incelemelerdir. Köy toplumuyla ilgili bilgi, köy hayatını paylaşarak yapılan gözlem, formal mülakat, toplum lideri ya da toplumdaki anahtar kişilerle görüşmeler yapılarak toplanır. Bütün bu kaynaklar kullanılarak toplanan verilere dayanarak köyün üyesi olduğu büyük toplumun alt-kültürüne ait hipotezler de ortaya konulabilir. Buna ilave olarak eğer bir toplumla ilgili yeteri kadar bir çalışma mevcut ise antropolog, karşılaştırma yöntemini kullanarak o toplumun köy kültürüyle ilgili genel vasıflarına da ulaşabilir. (Saran 1989:3-10)

Tüm dünyada 19.yüzyılda başlayan bu antropolojik çalışmalar, Türkiye’de de sosyal bilimin, eğitimin, dış dünya ile ilişkilerin gelişimi ile paralel ilerlemiştir.

Kırsal alanla ilgili ilk araştırmalar II.Dünya Savaşı öncesi başlamıştır. Kuşkusuz, fiilen kırsal alana yönelik çalışmaların başlamasından önce belli bir birikim gerekmektedir. Bu birikimin temelleri Tanzimat Dönemi edebiyatçıları tarafından atılmış, Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin önderliyindeyse geliştirilmiştir. Durkheim ve Le Play’in çalışmalarını takip ederek, daha çok teorik sosyolojik çalışmalar yapılmışsa da 1915’de İ.Ü. Sosyoloji Bölümü açılmıştır.

Türk sosyal bilimlerinin temellerinin teorik bir yapı geleneği içinde atılması ampirik çalışmalara yönelik uğraşları frenleyici bir rol oynamıştır. Dolayısıyla teorik düzeyden öte kırsal alanla ilgilenme ancak Cumhuriyet Dönemi’nden sonra olmuştur. Sosyal bilimler daha çok, Türkiye köylüsü ve köy kültürü, Türk dili, etnoloji ve folkloruyla ilgilenmişlerdir.

1930-1940’larda bu çalışmaların bazıları yayımlanabilmiştir. Dönemin son yıllarında sosyal felsefe etkisinden sıyrılan köy araştırmaları örneklerini üniversite mensupları vermiştir.

1946-1960 dönemlerinde birçok yerli ve yabancı bilim adamı Türk köyü ve köylüsünü araştırmış, bu dönemin çalışmaları makale seviyesinden kitap kapsamına erişmiştir.

1960’dan günümüze kadar uzanan dönemdeyse kırsal alanın önemi daha iyi kavranmış, araştırmacı potansiyeli artarak köyle ilgili yayımlanan araştırmalar artmıştır.

Köy ve köylüye yönelik bilimsel çalışmaların %70’ini üniversite birimleri oluşturmaktadır. Antropolojinin tarihi gelişimi ve çalışma geleneği küçük gruplara yönelik olduğundan; ayrıntıya inen, mikro seviyede çalışarak sosyolojinin makro bakışından çok farklı yapısı nedeniyle bu dalın Türkiye’deki ilk temsilcileri üniversite birimleri olmuştur.

1960’dan sonra Devlet Planlama Teşkilatı ve Köy İşleri Bakanlığı’nın kurulması kırsal alanla ilgilenmeye daha etkili bir boyut kazandırmıştır. Bazı araştırma ve köy envanter etüdüleri gibi temel malzeme derleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. (Akkayan 1998-1999:125-132)

Bu kaynaklardan yararlanılarak kırsal Türkiye’nin istatistikî özellikleri üzerinde durulacaktır.

TABLO 1: TÜRKİYE'NİN KIR-KENT NÜFUSU VE YÜZDELERİ

YILLAR	TOP.NÜFUS (N)	KENTSEL NÜFUS		KIRSAL NÜFUS	
		(n)	%	(n)	%
1950	20.947.188	5.244.337	25.0	15.702.851	75.0
1960	27.754.820	8.859.731	31.9	18.895.089	68.1
1970	35.605.176	13.691.101	38.5	21.914.075	61.5
1980	44.736.957	19.645.007	43.9	25.091.950	56.1
1990	56.473.035	33.326.351	59.0	23.146.684	41.0

(Kaynak:1990 Genel Nüfus Sayımı)

Şehir toplumu insanlık için yeni bir hayat düzenidir.Bugünkü anlamdaki şehir yaşamı ise 200 yıllık bir geçmişe sahiptir. Şehirleşmenin süratle geliştiği günümüzde dahi dünya nüfusunun % 26.3'ü kırsal bölgelerde yaşamaktadır.

Türkiye nüfusunun halen önemli bir bölümü hem yerleşme yerinin büyüklüğü hem de yaşam tarzı açısından kırsal nüfus içinde sayılmaktadır. 1950 yılında %75 düzeyinde olan köy nüfusu; 1990'da %41'e gerilemiş olmasına rağmen, ülkenin demografik yapısı ve yaşam tarzını önemli ölçüde belirleyen özellikler taşımaktadır. (Akkayan 1998-1999:6) Buradan da kırdan kente doğru yoğun göçlerin olduğu görülmektedir. Bu noktada da kentte oluşacak değişimleri açıklayabilmek için köy hayatına eğilmek bir zorunluluktur.

Köy toplumundan bir örnek sunmak üzere yapılan çalışmalar ve izlenen metod üzerinde durulacaktır.